

РОЗДІЛ V. МЕТОД МОДЕЛЮВАННЯ У СЛОВОТВОРІ

Василь Ґрещук

УДК 811.111.2:81'373.611

МОДЕЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ ТВОРЕННЯ СЛОВА В ДЕРИВАТОЛОГІЇ

У статті проаналізовано історію моделювання процесу творення похідного слова в дериватології. Висвітлено застосування моделі в словотворі на початковому етапі розвитку дериватології. З'ясовано специфіку моделі творення слова за логіко-номінативного підходу до словотвору. Розглянуто модель деривації лексичних одиниць на синтаксичній основі. Окреслено особливості моделювання словотворчого акту в лінгвокогнітологічному вимірі.

Ключові слова: модель, метод моделювання, словотворчий акт, дериватологія, мутація, модифікація, транспозиція, лінгвокогнітологічний аспект.

У дериватології, як і в інших галузях мовознавства, «якщо який-небудь об'єкт дослідження характеризується складністю стосунків між його елементами, які не піддаються безпосередньому спостереженню, тоді конструюється модель» [Клименко 1973: 30]. Модель у мовознавстві – це штучно створена лінгвістом реальна або мисленнева побудова, яка відтворює, імітує своїми властивостями, функціями, зазвичай спрощено, властивості й функції натурального мовного об'єкта з метою глибшого пізнання його [ЛЭС 1990: 304].

Метод моделювання широко використовується у вченні про словотвір з часу його становлення. На початковому етапі розвитку дериватології як самостійної лінгвістичної дисципліни зі своїм окремим об'єктом вивчення, науковими прийомами й методами дослідження, своєю системою наукових понять і термінів метод моделювання застосовувався щодо словотвірних одиниць, елементарних і комплексних, їх словотвірної структури та системної організації, а словосполучення *словотвірна модель* навіть зазнало термінологізації. «Словотвірна модель – це зразок, у якому виражена формула поєднання відповідного словотворчого будівельного матеріалу, тобто його твірної основи і афікса» [Ковалик 1961: 11]. Однак семантичний простір поняття *модель* у словотворі, як і моделювання, в дериватології значно ширший від його термінологічного вживання. У всіх випадках аналізу системи словотвору в статичному чи динамічному вимірах, неексплікованих її компонентів, механізмів, системоутворювальних чинників та функційних параметрів без моделювання як засобу пізнання їх внутрішньої сутності не обійтися. Дериватологу як матеріал дослідження доступний результат словотвору – деривати. Лінгвістичні інтерпретації, які стосуються їх будови, парадигматичних і синтагматичних властивостей, способів і сутності лексичної деривації, інших характеристик стають можливими саме завдяки моделюванню.

У цій статті ставимо за мету розглянути метод моделювання самого процесу творення похідного слова та його еволюцію. Для досягнення зазначеної мети необхідно виконати такі завдання:

- висвітлити застосування моделі в словотворі на початковому етапі розвитку дериватології;
- з'ясувати специфіку моделі творення похідного слова за логіко-номінативного підходу до словотворення;
- охарактеризувати модель деривації лексичних одиниць у синтаксичноцентричній теорії словотвору;
- окреслити своєрідність моделювання словотворчого акту в лінгвокогнітологічному аспекті.

На етапі становлення дериватології як науки про засоби й способи словотворення запровадження моделювання у словотворі пов'язано з панівним на той час поглядом на дериват як поморфемну конструкцію, елементи якої, будучи носіями певних значень, в сукупності виражають відповідне словотвірне значення. Поморфемно-конструктивна модель процесу творення похідного слова передбачала самодостатність словотворчих морфем з погляду їх функцій у творенні деривата. Предтечею зазначеної словотвірної моделі були описи словотворення з опертям на словотворчі афікси як такі словотворчі ресурси, які виступають найважливішим конститутивним і конструктивним чинником у процесі творення слова.

Для поморфемно-конструктивної моделі у словотворі базовим є положення про те, що «слово дано нам на лінійній, синтагматичній осі як сукупність морфем, як наслідок словотвору» [Клименко 1973: 184]. Указана словотвірна модель дає змогу дослідникові за цими параметрами простежити динаміку творення слова, однак вона не дає відповіді на низку важливих питань, пов'язаних із специфікою творення слова, передусім у ділянці семантики. Вона ніяк не експлікує появу так званих природжених значень у семантиці деривата, не виражених у його морфемній структурі, нічого не дає для з'ясування природи ідіоматичності його семантики і т. ін. Ця модель жодним чином не враховує глибинні детермінації словотворчого процесу. І все ж при всіх своїх недоліках поморфемно-конструктивна модель словотворення відіграла надзвичайно важливу роль у розвитку дериватології, в інтерпретації та описі систем словотвору національних мов, у порівняльних і зіставно-типологічних дериватологічних студіях, зокрема в ділянці інвентаризації та систематизації словотворчих ресурсів, в осмисленні структурно-системної організації словотвору. Застосування цієї моделі дало змогу

нагромадити й проаналізувати величезний емпіричний матеріал, результатом чого стали фундаментальні описи словотвору в сучасних академічних граматиках.

Указані недоліки поморфемно-конструктивної моделі словотворення спонукали до пошуку й опрацювання такої моделі, яка уможлиблювала б інтерпретацію словотворчого процесу на якісно вищому рівні, ніж попередня. Стає очевидним, що в опрацюванні моделі деривації лексичних одиниць не обійтися без урахування взаємозв'язку мови й мислення, без з'ясування глибинних детермінацій процесів словотворення у їх зв'язку з категорійною структурою мислення в рамках цілісності мисленнево-мовленнєвої діяльності як особливого специфічного прояву комунікативної діяльності [Грещук 1995: 4].

Дослідник словотвору російської мови І. С. Торопцев писав: «Треба визнати беззаперечним, що значення слова народжується на базі пізнання дійсності, її відображення людським мозком, що джерело знання – в об'єктивній дійсності» [Торопцев 1980: 17].

Інший бік пошуку нової моделі словотворчого процесу пов'язаний із розглядом словотворення в контексті загальної теорії мовної номінації, в якій словотвір потрактовано як один із видів номінації, а його вивчення повинно призвести до створення словотвірної ономазіології [Языковая номинация 1977].

Нова модель утворення слова ґрунтувалася на тому, що вона відображає динамічний, процесний характер мовного явища, в якому простежуються чітко окреслені етапи. Усе починається із логічного мисленнєвого препарування об'єкта номінації. «Якщо предмет матеріального світу не зазнав розумового опрацювання, його властивості не закріпилися в нашій свідомості, ніякої номінації бути не може» [Языковая номинация (Общие вопросы) 1977: 156].

Ідеї логіко-номінативної моделі словотворення сягають лінгвістичних концепцій Ф. І. Буслаєва [Буслаев 1959] та Я. Розвадовського [Rozwadowski 1960], проте найбільш повно й цілісно ця модель опрацьована у вченні про словотвір М. Докуліла. «Кожен акт утворення нового найменування, – пише учений, – передбачає, що узагальнене відображення дійсності в свідомості (зміст) спочатку певним чином обробляється, розчленовується і впорядковується згідно зі способами найменування даної мови. Це внутрішнє формування поняття у стосунку до його вираження в даній мові здійснюється за допомогою так званих ономазіологічних категорій, тобто основних поняттєвих категорій, які утворюють у даній мові основу називання» [Dokulil 1962: 196]. За структурою ономазіологічна категорія завжди двокомпонентна: «явище, яке повинно бути названо, завжди включається спочатку в певний поняттєвий клас, що має в даній мові категорійне вираження, а потім в рамках цього класу воно визначається якоюсь ознакою; поняттєвий клас входить в ономазіологічну структуру поняття як означуване (ономазіологічна база), а ознака як означник (ономазіологічна ознака)» [Там же, 196]. Ономазіологічні категорії є логічними категоріями, на базі яких формуються словотвірні категорії, мовні.

У рамках логіко-номінативної моделі словотворення утворення слова постає як поетапний, хоч і одномоментний, процес, у ході якого реакцією на смислове завдання дериваційного акту стає підведення об'єкта номінації під певний клас явищ (субстанція з її субкатегоріями – предмет, особа, абстрактне поняття тощо); процес із його субкатегоріями – конкретна фізична дія, інтелектуальна дія, вербальна дія тощо), а в межах цього класу – наділення його індивідуалізувальною ознакою. «Ідентифікація того, що підлягає найменуванню в процесі утворення слова, з певним класом явищ знаходить своє відображення в словотвірній структурі деривата через словотворчий формант, а індивідуалізація, виокремлення з класу однорідних – через твірну основу» [Грещук 1995: 33]. Таким чином, словотворчий формант у складному мисленнево-мовленнєвому акті утворення слова фіксує ономазіологічну базу, а твірна основа – ономазіологічну ознаку.

Логіко-номінативна (ономазіологічна) модель творення слова спрямована на те, щоб дати відповідь на питання, як наше мислення членує різні поняття, щоб виразити їх категорійними засобами мови. Ми з'ясуємо їх через мовну емпірію шляхом узагальнення категорійних способів називання в даній мові [Dokulil 1962: 200]. Логіко-номінативна модель застосовна до такого різновиду словотвору як мутація, вона не охоплює всього словотвору і передбачає необхідність доповнення її моделями, які демонструють процес утворення слова поза мутацією – в транспозиції та модифікації. Словотвірна модель для модифікації відображає простіший в семантико-дериваційному відношенні процес утворення слова, в якому до змісту певного поняття добавляється додаткова модифікаційна ознака. В основі словотвірної моделі в транспозиції лежить явище переведення мовного знака в іншу синтаксичну позицію при збереженні його лексичного значення [Dokulil 1962: 200].

Проте не всі дериватологи поділяли думку про неоднорідність словотворення. І.С. Торопцев обґрунтував думку про те, що лексичні одиниці однорідні в словотворчому відношенні та утворюються за єдиною словотворчою моделлю. Запропонована ученим модель словотворення деякими акцентами переґукується з логіко-номінативною. Процес творення слова розглядається як складна мисленнево-мовленнєва кількостапна розумова діяльність щодо лексичної об'єктивації відображення дійсності. Модель утворення слова складається з низки компонентів, які регламентують протікання словотворчого процесу, при цьому кожен компонент складається зі статичної та динамічної частин. Динаміка моделі перебуває у згорнутому, прихованому вигляді, а реальне застосування моделі в кожному конкретному випадку є не що інше, ніж розгорнута динаміка. Словотворча модель і її застосування співвідносяться між собою як мова і мовлення. Функціонування словотворчої моделі здійснюється покомпонентно в строгій послідовності від першого до останнього. Компоненти моделі утворення слова під час її використання виконують різні функції, несуть неоднакове навантаження. Перший компонент моделі регулює протікання першого етапу лексичної об'єктивації, який за змістом своєї динамічної частини дістав назву – підготовка ідеального змісту. Другий етап лексичної об'єктивації передбачає забезпечення вибору твірного шляхом визначення мотиваційної ознаки або цілого

мотиваційного судження. Вибір різновиду мотивування здійснюється шляхом встановлення відповідності між характером об'єктивованого змісту та умовами доцільного використання різновидів мотивування. Третій етап лексичної об'єктивації пов'язаний із вибором способу словотвору та формування звукової оболонки деривата. На останньому, завершальному, етапі лексичної об'єктивації відбувається зчеплення ідеального й матеріального в лексичних одиницях [Торопцев 1980]. На думку І.С. Торопцева, виявляючи словотвірну модель, ми проникаємо в сутність уміння утворювати лексичну одиницю.

Свого часу Ш. Баллі зауважив, що «замкнуті в своїх категоріях, знаки служили б досить обмеженим джерелом засобів для задоволення численних потреб мовлення. Проте завдяки міжкатегорійним замінам думка визволяється, а вираження збагачується і отримує різноманітні відтінки» [Баллі 1955: 143]. Досліджуючи утворення складних слів, Е. Бенвеніст дійшов висновку про синтаксичні основи іменної композиції, про те, що в мові постійно здійснюється робота, яка, впливаючи на формальний апарат, трансформує її категорії і утворює нові класи, а складні іменники й прикметники є одним із таких трансформаційних класів, є трансформацією деяких типових, простих або складних, речень в іменні знаки. «Вся річ у тому, – писав учений, – що імпульс, який призвів до появи складних імен, виходив не з морфології, в рамках якої він не диктувався жодною необхідністю; початковою точкою були синтаксичні конструкції з їх різновидами предикації» [Бенвеніст 1974: 254]. Проте, як виявилось, синтаксичним підґрунтям не вичерпується словоскладання, в основі афіксального словотворення теж, на думку низки його дослідників, лежать синтаксичні конструкції. В рамках інтерпретації словотвору на синтаксичній основі формується відповідна модель деривації лексичних одиниць. Ця модель ґрунтується на ідеї механізму дериваційної редукції, що діє в мові, спрямованої на конденсацію висловлювання без суттєвих втрат інформації. Семантичну конденсацію в мові супроводжує словотворчий процес, який відбувається за відповідними формально-семантичними, наявними чи потенційними, схемами творення слів. «Продуктивний дериваційний процес, – пише один із розробників словотворчої моделі на синтаксичній основі І.Р. Вихованець, – розпочинається з переведення базової синтаксичної одиниці (речення, словосполучення) у відповідну семантико-синтаксичну позицію, на «стартову» площину, яка дає поштовх перетворенням. Найскладніші зміни стосуються речення як базової дериваційної одиниці. Для цього речення потрібно зробити у відповідній семантико-синтаксичній позиції двокомпонентною одиницею, що складається з означення та означуваного. На другому етапі перетворень відбувається вибір елементів із групи означення і означуваного, а на третьому (завершальному) етапі – кореляція означення і означуваного з відповідними лексичними і словотворчими морфемами та створення слова» [Вихованець 1988: 133-134]. За такою моделлю охарактеризовано словотвір іменників сучасної української мови (див. [Олексенко 2005]).

Зазначена модель творення слова за характером двокомпонентності вихідної одиниці трансформацій перегукується із логіко-номінативною моделлю словотворення, яка ґрунтується на ономасіологічних структурах. До того ж, логічне препарування об'єктів номінацій в логіко-номінаційній моделі здійснюється у формі суджень, які вербалізуються синтаксичними конструкціями, що засвідчує корелювання й за іншими параметрами, хоча відмінності між обома моделями очевидні.

В історії розвитку дериватології відома ще одна модель словотвору на синтаксичній основі, запропонована Є. Куриловичем ще до поширення вищезгаданої. У своєму трактуванні учений виходить із протиставлення й розмежування у словотворі деривації лексичної і деривації синтаксичної. Синтаксичною деривацією охоплено не все словотворення, а лише та його частина, в якій наслідком словотворчого процесу постає дериват, що має те саме лексичне значення, що і його твірне слово, але він набуває нової синтаксичної функції. «Синтаксичний дериват, – писав Є.Курилович, – це форма з тим же лексичним змістом, що і вихідна форма, але з іншою синтаксичною функцією; вона має синтаксичну морфему... морфема – **ment** є синтаксичною морфемою, приєднаною до прикметника не для того, щоб змінити його лексичне значення, а щоб зробити його означенням до дієслова» [Курилович 1962: 61-62]. Типовими синтаксичними дериватами є похідні абстрактні відприкметникові і віддієслівні іменники, які ніби резюмують ціле речення, опираючись на присудок. «Це означає, що вони ґрунтуються на синтаксичній субстантивній присудка, який може бути виражений дієсловом або прикметником» [Курилович 1962: 64]. Отже, суть такої синтаксичної моделі словотворення зводиться до переведення мовного знака в іншу синтаксичну позицію при збереженні його лексичного значення, однак така модель застосовувана лише до транспозиційного різновиду словотворення, мутація й модифікація їй не підлягають і потребують інших моделей.

Формування лінгвокогнітології зумовило необхідність опрацювання когнітивного аспекту дослідження словотвірної мотивованості, семантики похідного слова, ролі словотвору в моделюванні мовної картини світу тощо. Утворення нових слів розглядається як «концептуальна деривація», в якій вбачають «когнітивний процес, що забезпечує появу нової структури знань в концептуальній системі людини на основі вже наявних концептів і концептуальних структур» [Бабина 2006].

Лінгвокогнітологія передбачає вивчення мови як засобу пізнання, структурування, збереження і передачі інформації. Словотвірні одиниці і категорії – формант, дериват, словотвірний тип, словотвірна мотивованість як компонент внутрішньої форми слова на ментальному рівні – безпосередньо пов'язані з фіксуванням і зберіганням структури інформації, знань. Саме у зв'язку з зазначеним словотвір є предметом лінгвокогнітивного аспекту вивчення мови. У лінгвокогнітологічному вимірі моделювання процесу творення слова включено в модель формування когнітивних процесів мовної свідомості, якщо більш точно, – в модель пізнання дійсності в свідомості та формування ментальних структур репрезентацій знань про дійсність. Ця модель ґрунтується на визнанні визначальної ролі внутрішньої форми в пізнавальній діяльності, яка в похідних

словах детермінована словотвірною мотивованістю. Внутрішня форма інтерпретується як «інформаційна структура, яка не тільки формує, але й зберігає і передає знання, одержані в результаті пізнавальної діяльності людини», при цьому «концептуальна структура внутрішньої форми формується процесами категоризації і концептуалізації» [Сидорова 2012: 211]. Категоризацію розглядають як «підведення явища, об'єкта, процесу і т.д. під певну рубрику досвіду, категорію і визнання його членом цієї категорії» [Кубрякова 1996: 42], а концептуалізація – це «один із найважливіших процесів пізнавальної діяльності людини, який полягає в осмисленні інформації, що поступає до неї, та призводить до утворення концептів, концептуальних структур і всієї концептуальної системи в мозку (психіці) людини» [Там само: 93].

Лінгвокогнітивна модель здійснення пізнавальної діяльності людини, одержання інформації про сегменти позамовної дійсності, збереження здобутих знань і забезпечення умов їх передачі постає як складний поетапний комплексний процес, в якому мова, її одиниці й категорії виконують важливі функції.

На початковому довербальному етапі в процесі пізнання дійсності завдяки першій категоризації в свідомості формуються мисленнєві структури у формі пропозицій, ситуацій, подій, понять, ознак, стереотипів, пресупозицій, образів, ідей тощо, які мотивують внутрішню форму слова та актуалізують мотиваційні моделі як результат першої концептуалізації мотиваційних ознак, таких, як колір, форма, запах, розмір, оцінка і т.д.

Завдяки другій категоризації, мовній, відбувається перехід на мовний код. «Друга (мовна) концептуалізація зумовлює вибір конкретних морфем і словотвірних структур. Під час першої (ментальної) категоризації враховуються принципи номінації в тій чи іншій ділянці функціонування мови. В процесі другої категоризації (мовної) береться до уваги продуктивність/непродуктивність словотвірної моделі, синтагматичні і парадигматичні властивості морфем, їх функціонально-семантичні поля. В процесі мовної концептуалізації формуються концептуальні ознаки твірних основ, формантів, морфем. Зона пересікання цих ознак з концептуальною структурою, співвідсною з лексичним значенням слова, забезпечує *мотивованість* слова» [Сидорова 2012: 219].

Отже, словотвірна модель у лінгвокогнітологічному вимірі, сама техніка процесу творення слова не конкретизовані. Лінгвокогнітологія і не могла запропонувати свою модель процесу словотворення, оскільки її одиниці – прототипи, стереотипи, концепти, фрейми, сценарії – виходять за межі лексичної одиниці і є передовсім ментальними репрезентаціями структури знань, у яких словотвірні ресурси можуть бути задіяні. Лінгвокогнітологія, використовуючи словотвірні одиниці й категорії, їхні функції в лінгвокогнітологічних моделях, послуговується напрацюваннями в дериватології, які кореспондують із засадами й принципами лінгвістичної когнітивістики. В ділянці моделювання процесу творення слів такою виявилась логіко-номінативна модель, адже ономазіологічні структури є не чим іншим, як засобами і способами категоризації.

Таким чином, моделювання процесу творення слів має свою історію. Залежно від провідних тенденцій у розвитку лінгвістики в дериватології формувалися моделі, які повинні були в основних рисах імітувати реальний процес «народження» слова, унаочнити його. Намагання дослідників словотвору звести процеси утворення слів до однієї моделі з огляду на неоднорідність словотворення завжди будуть грішити на однобокість. Тому на сьогодні такою, що найбільш об'єктивно і найповніше відтворює словотвірні процеси, є сукупність логіко-номінативної, синтаксичної та модифікаційної моделей.

Література

- Вихованець 1988: Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті / І.Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1988. – 256 с.
- Грещук 1995: Грещук В.В. Український відприкметниковий словотвір / Василь Грещук. – Івано-Франківськ : Вид-во «Плай» Прикарпатського університету ім. В. Стефаника, 1995. – 206 с.
- Клименко 1973: Клименко Н.Ф. Система суфіксального словотворення сучасної української мови / Н.Ф.Клименко. – К. : Наук. думка, 1973. – 186 с.
- Олексенко 2005: Олексенко В.П. Словотвірні категорії іменника / В.П.Олексенко. – Херсон : Айлант, 2005. – 336 с.
- Бабина 2006: Бабина Л.В. О концептуальной деривации / Л. В. Бабина // Международный конгресс по когнитивной лингвистике: сб.материалов [26-28 сентября 2006]. – Тамбов, 2006. – С.258-260.
- Балли 1955: Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли. – М. : Изд-во иностр. лит-ры, 1955. – 416 с.
- Буслаев 1959: Буслаев Ф.И. Историческая грамматика русского языка / Ф.И. Буслаев. – М. : Учпедгиз, 1959. – 623 с.
- Бэнвенист 1974: Бэнвенист Э. Синтаксические основы именного сложения / Эмиль Бенвенист // Бенвенист Эмиль. Общая лингвистика. – М. : Прогресс, 1974. – С. 241-256.
- Ковалик 1961: Ковалик И. И. Вопросы словообразования имен существительных восточнославянских языков в сравнении с другими славянскими языками: автореф. дисс. на соискание уч. степени доктора филол. наук / И.И. Ковалик. – Львов, 1961. – 38 с.
- Курилович 1962: Курилович Е. Деривация лексическая и деривация синтаксическая // Е. Курилович. Очерки по лингвистике: сборник статей. – М. : Изд-во иностр. лит-ры, 1962. – С.57-70.
- Кубрякова 1996: Кубрякова Е.С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина. – М. : МГУ, 1996. – 245 с.

Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н.Ярцева. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.

Сидорова 2012: Сидорова Т. А. Когнитивный аспект традиционных проблем словообразования и морфемики / Т.А. Сидорова. – Архангельск, 2012. – 480 с.

Торопцев 1980: Торопцев И.С. Словопроизводственная модель / И.С. Торопцев. – Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1980. – 148 с.

Языковая номинация (Общие вопросы). – М.: Наука, 1977. – 358 с.

Языковая номинация (Виды наименований). – М.: Наука, 1977. – 358 с.

Rozwadowski 1960: Rozwadowski J. Wybór pism: Językoznawstwo ogólne / J. Rozwadowski. – Warszawa, 1960. – Т.3. – 265 s.

Dokulil 1962: Dokulil M. Tvoření slov v češtině: teorie odvozování slov / Miloš Dokulil. – Praha: Nakl. Českosl. akad. věd, 1962. – 264 s.

В статье анализируется история моделирования процесса образования производного слова в дериватологии. Освещено применение модели в словообразовании на начальном этапе развития дериватологии. Определена специфика образования слова при логико-номинативном подходе к словообразованию. Рассмотрена модель деривации лексических единиц на синтаксической основе. Очерчены особенности моделирования словообразовательного акта в лингвокогнитологическом измерении.

Ключевые слова: модель, метод моделирования, словообразовательный аспект, дериватология, мутация, модификация, транспозиция, лингвокогнитологический аспект.

The article analyzes the modeling history of the formation of derivative in derivatology. It also deals with the use of models in word formation in the initial stage of derivatology. The specificity of the model for making word according to logical nominative approach to word formation has been determined. The model derivation of lexical units on syntactic basis has been examined. The peculiarities of word formation act modeling in lingvo-cognitive dimension have been traced.

Key words: model, modeling method, word formation act, derivatology, mutation, modification, transposition, lingvo-cognitive aspect.

Надійшла до редакції 12 січня 2016 року.

Олена Олексенко

УДК 811.161.2'373.61 - 139

ПРОПОЗИЦІЙНИЙ АНАЛІЗ ЯК МЕТОД МОДЕЛЮВАННЯ СЛОВОТВІРНОГО ГНІЗДА

*Розглянуто можливість когнітивного моделювання гнізда спільнокореневих слів як дериваційного цілого, що вибудовується за загальними законами категоризації світу. Проаналізовано низку словотвірних гнізд як цілісних структур з фреймово-семантичною пропозиційною організацією, базовими словами яких стали неозапозичення. З'ясовано пропозиційні чинники розбудови тем словотвірного гнізда з ядром **медіа** і семантичні ролі в нових гніздах з ядрами **айфон**, **флешмоб**, **фейсбук**.*

Ключові слова: словотвірне гніздо, когнітивне моделювання, пропозиційні позиції, неозапозичення, словотвірна активність.

Досліджуючи динамічні процеси в розвитку мовної картини світу, лінгвісти констатують, що нові слова завжди виконують певне «соціальне замовлення»: одні з них позначають нові реалії, поняття, явища, другі – «доповнюють уже наявні лексичні об'єднання, займаючи в їхньому складі ніби вже наготовлені для них місця» [Клименко 2008: 4], таким чином, вони пропозиційно прогнозовані, їхня функціональна роль у моделюванні структури знань про позначене наперед визначена, відповідні теми відкриті для заповнення, бо вони відображають загальні тенденції категоризації світу. Звичайно, при цьому не слід забувати про критерій доцільності появи нового слова, про його фонетичну здатність до «вживлення» в нашу мову і про відповідність ustalеним нормам української мови.

Семантичні й словотвірні інновації – чи не найпоширеніший об'єкт сучасних мовознавчих досліджень. Вони здійснюються в ракурсі різних наукових парадигм: ономаціологічної, когнітивної, концептологічної, комунікативної і в її межах прагмалінгвістичної та аксіологічної, функціонально-граматичної. Визначальними для дослідників новотворів є роботи К.Г. Городенської, О.А. Земської, Є.А. Карпіловської, Л.П. Кислюк, Н.Ф. Клименко, Ж.В. Колоїз, А.М. Нелюби, В.П. Олексенка, О.А. Стишова, О.О. Тараненка та ін., у яких окреслено основні словотвірні категорії, розглянуто шляхи і засоби оновлення словника мови, вивчено явища економії в процесі словотвірної номінації, окреслено внутрішньо- та зовнішньомовні чинники, що сприяють актуалізації низки словотвірних типів та моделей з огляду на їхні системно-нормотворчі тенденції, вивчено потенційні можливості українського словотвору.

Неабиякою допомогою дериватологам слугують словники нових слів, укладені Г.М. Віняр, Г.М. Вокальчук, Ж.В. Колоїз, Д.В. Мазурик, А.М. Нелюбою.